

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5032-sonli Qarori.
2. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация. – Москва, 2002.
3. Чошанов М.А. Теория и технология проблемно-модульного обучения в профессиональной школе: дис. ... доктора пед. наук. – Казань, 1996.
4. Лебедев О.Е. Компетентностный подход в образовании // Школьные технологии. – 2004. – №5. – С. 3–12.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – №5. – С. 34–42.
6. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 58–64.
7. Xurvaliyeva T.L. Bolalarning ijtimoiy muhitga moslashuvida psixologik himoyalash muammolari // Academic Research in Educational Sciences Volume. Scientific journal impact factor. – Chirchiq, 2022. – №12. 661–667-betlar.
8. Зеер Э.Ф. Саморегулируемое учение как психолого-дидактическая технология формирования компетенции у обучаемых // Психологическая наука и образование. – 2004. – № 3. – С. 5–11.

Kichik tadqiqot

Inobat MADRAXIMOVA,

Chirchiq davlat pedagogika universiteti tadqiqotchisi

"KUZ" OBRAZINING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Borliq va yo'qlikning ibtidosi va intihosi bo'lganidek, inson o'z olamida tasavvur ham dosh berolmaydigan anglamlar, tushuncha va mohiyatning siri nimada ekanligiga doim qiziqib yashaydi. O'zini o'rab turgan mavjudlik haqida bilim va tasavvurlarini yanada oshirib borishga, bu sirli jumboq orqasida qanday ilohiy kuch yashirin ekanligini bilishga intilib umr kechiradi. Yaratganning har bir jilvasida sabab va oqibat turishini anglaydi, tugal kuni kelib materiyadagi har bir tirik jon borki o'lim sharbatini totib ko'rishga o'zida kuch topadi. Bu Allohni bilishga, Ungagina itoat qilishga zamin hozirlaydi. Dunyo shoirlari talpinib, intilgan cho'qqilar ham bir kun o'z yakuniga yetishini, Allohning fazl-u karamisiz biror narsa o'z o'rnidan bir soniya bo'lsa ham jilmasligini yaxshi tushuna boradilar. Tushuncha insonni ma'nau, ruhan, moddiy o'stiradi. XX asr tong otariga qadar mumtoz lirikada oshiq va ma'shuq obrazi badiiyligini ta'minlash borasida yozuvchi va shoirlar juda katta izlanishlar olib bordilar. Sonsiz, sanoqiz obrazlarni yaratdilar. Birgina Alisher Navoiyning o'zi inson umrini to'rtta faslga ajratib, yashashning mantiqiga xos ism topishga erishdi. Demak, kuz – betimsol, betakror fasl! Uni zakiy va oriflargina yaxshi anglab yetadi. Idrok va muhabbat har qanday masalaga jiddiy javob topishga undaydi.

O'zbekiston xalq shoiri Usmon Azim she'riyatida insonni o'limga tayyorlash, o'zini anglash, bilish, sezish va his qilib umr kechirish falsafasi ko'z o'ngimizda qizil ip bo'lib o'tib turadi. Shoirning boshqalarga o'xshamagan jihati ham shunda qabarib ko'rinadi. O'zining butun borlig'ini kuz atalmish jozib va tillorand moddiyat, ruhiyatga topshirib qo'yganligi, u javhar olamdan katta ma'nolarni kashf qilganligini e'tirof etish joiz. Negaki, shoir uchun kuz dunyoning eng maqbul programmasi, insonning bu yolg'on olam bilan xayrlashish va uchrashish, chinga qovushish maskanidir.

Adabiyotshunoslik lug'atida uslub haqida shunday yozilgan: "Uslub (ar. – tartib, yo'sin, tarz) poetikaning

muhim kategoriyalaridan biri; badiiy asarning u yoki bu tarzidagi shakliy qurilishini belgilovchi umumiy prinsip. U antropologik, ya'ni ijodkor shaxsi bilan bog'liq kategoriya sanalib, uning ijodiy individualligini belgilaydi. Uslubda namoyon bo'luvchi ijodiy individuallik badiiy asarning barcha sathlarida (badiiy matnning tuzilishi – ritorika, badiiy voqelikni yaratish prinsiplari – poetika) birdek ko'zga tashlanadi. Ya'ni uslub badiiy shaklning unsuri emas, balki unga xos xususiyatdir. U asardagi shakl unsurlarining o'z holicha emas, balki muayyan qonuniyat asosida yaxlitlikka birikishini belgilaydi" [1: 341]. Haqiqatan ham, she'riy asarda uslub shoir kechinmalarining mantiq bilan uyg'unlikda namoyon bo'lishini, sujet va kompozitsiyaning bir maxrajda birikuvini dalo-latlaydi. Ayniqsa, kechinma tabiiy va haqqoniy idrok etilishi ko'pincha uslubiy ishlanganlik darajasi bilan bog'liq kategoriyadir. She'riy nutq shoir olamining tasavvurda namoyon bo'lgan ko'rinishi, sifati va shakli, mazmunini keltirib chiqaradi. Demak, uslubning davomiyligi asardan asarga qadar o'sib, mohiyatni to'laqonli aks ettirish manerasi ekanligini ham kafolatlaydi:

*Boysunga ham kuzak kelgandir.
Tog'lar bu kun o'sishdan to'xtab,
Silkinmasdan yig'layotgandir –
Selda ketgan bir toshni yo'qlab* [2: 397].

Shoir o'zi tug'ilib o'sgan so'lim tog' bag'ridagi go'sha – Vatanini qo'msaydi. Boysunda kechgan bolaligi umri bino bo'lib hayotning mantiqini anglab yetganligi, kuzning kelishi, o'tgan xotirotlarni qayta idroklashga keng imkon bermoqda. She'rdagi uslubiy o'ziga xoslik haqiqatan ham umr intihosida bu dunyoning sir-u asrorini anglashini nazarda tutmoqda. Kuz ijodkoriga benihoya katta bir tasvir maydonining formulasini chizib bermoqda. Kuz dunyoda yashayotgan har bir insonning savollar qarshisida javob berishga intilishi, mohiyatni anglashi, bu anglashlar ruhiyatning samoga

parvozini ham dalolatlashga xizmat qiladi. Rus munaqqidi Vissarion Belinskiy: "Olamdagi narsalar beaded va xilma-xildir, lekin ularda ma'lum mushtaraklik bor va ularning barchasi umumning juz'iy ko'rinishlaridir. Mana shuning uchun ham falsafa birgina yagona umumiylik mavjuddir, deb aytadi. Hayot to'la ko'krakning nafas olishi juz'iy ko'rinishdir. Odamlar tug'iladi – o'ladi, keladi – ketadi, ammo hayot hech qachon o'lmaydi, hech qachon yo'qolmaydi. Okeanda to'liqlar bunyod bo'ladi, to'liqlar to'liqlarni quvadi, to'liqlar to'liqlar bilan almashinadi, lekin okean hamon o'sha ilgarigiday buyuk va teran, o'zining tubsiz va poyonsiz maskanida barqaror turaveradi. Uning billur tomchilarida esa porloq quyosh yog'dusi hamon tantanavor aks etaveradi, beaded yulduzlar sochilgan tungi osmon o'sha ilgarigiday uning siynasida titrab, chayqalaveradi" [3: 95]. Binobarin, munaqqid V. Belinskiyning adabiy orzusi ham insonning nomukammalligidan mukammallik sari intilib yashash oralig'ida kechayotgan umrining yorqin namunasidir. Insonning botiniy olami tashqi olam bilan uyg'unlashgandagina bu hayot mantig'ini to'laqonli anglash darajasiga ko'tarila boradi. Usmon Azim kuz obrazidan katta bir umumlashma manzumalar yarata oldi. Poetik obraz tashuvchi yaproq, xazon, daraxt, mezon va shunga o'xshash tasvir predmetlari shoir uslubining yanada teranlashuviga hamda alohida xususiyatlarning yuzaga chiqishiga keng yo'l ochdi:

*Bo'shat, qismat, bo'shatgin dastni!
Umr keldi qirqni qoralab.
Boysun tomon ketsam bo'lmasmi,
O'tkircuncha xazon oralab?
Tan – jonimda,
Jon – tanimda yo'q...
O, sog'inchga to'ldim men buncha!
Yo'q, Boysunni sog'inganim yo'q,
Tangrim, seni tanigunimcha [2: 397].*

Shoir qirq yoshga kelib Allohni tanish haqida juda chuqur mushohada yuritarkan, Boysunga borishdan oldin o'zining qismatini ko'z o'ngida tasavvur qilishga intiladi. Xazonni oralab borish – Allohni tanish deb tushunadi. Deylik, u qishloqning ibtidosini tug'ilish, o'zining sohir va beg'am bolaligi deb bilsa, ana shu jarayonda shaharda topgan javharlarini ham juda teran anglashga o'zida qandaydir bir umid topadi. Muhabbat shoir olami- ni keskin ziddiyatlarga ro'baro' qiladi.

*Bebaxtlikda bu kuzak baxtli! –
Tabiat ham qismatga ko'nar.
Bugun hamma-hamma daraxtni
Quchib-quchib yig'lasam bo'lar.
Vazminlik bor ular o'yida,
Vaqt oldida fidoyilik bor.
Xazonrezning g'amgin to'yida
Hasrat bergan xudoyilik bor [2: 395].*

Usmon Azimning juda ko'plab she'rlarida kuz obrazi uslubiy transformatsiya vazifasini bajaradi. Deylik, shoir

o'zini juda yolg'iz his qiladi. Uning gaplashadigan habibi, do'sti va suhbatdoshi – kuzgi chiriyo'tgan xazonlar. Mavjudlikning ibtidosi ham, intihosi ham, yetib keladigan manzil-u makon shoir nazdida – kuz! U kuzga hayrat va mehrga to'lmagan ko'ngil mashvarati deb qaraydi. "Bugun hamma-hamma daraxtni // Quchib-quchib yig'lagim kelar", deydi shoir. Mana shu quchib yig'lash orqali yaqinlarini, o'zining butun insoniyatni ulkan muhabbat bilan sevishini idroklamoqda. Sotqin do'stdan, mehsiz yordan, tamagir oshinodan bezgan shoir lirik qahramoni – sariqqa do'ngan xazon va chiriyo'tgan, qovjirab mezon kabi uchib borayotgan yaproqlarga yu- kinib nolasini izhor qilmoqda. Shoir qalbida odamlarga emas, Allohning yaratig'i – kuzga, tabiatga, beozor bir xilqatga bo'lgan betakror ishq bor. Ayni shu qismat bilan shoir o'zini judayam baxtli his qilishi tayin.

Ruhi uyg'oq odam uchun tabiat hamisha tirikdir. Bu tirilik ne'mati ijodkor kayfiyatini yanada yuksaltiradi. "Dunyo bugun sarg'aygan chorbog'", deydi shoir. Mana shunday obrazli o'xshatish ijodkorning talqin va tasvir o'ziga xosligining yuksakligini dalolatlaydi. Mana shu tamoyilga amal qiladigan bo'lsak, ijodkor mantiq farzan- di ekanligi ayonlashadi. Dunyoning ravshini o'zgarti- rayotgan odam emas, uning hatti-harakatlari deb biladi. Sabrizlikdan dunyo ham sochlari patila bo'lib, sarg'a- yib, xazon bo'lmoqda, hammasida insonning ulushi mavjud degan g'oyani ilgari suradi. Negaki, inson har qanday sharoitda nafsning quli! Nafs – hatto dunyoni sarg'aytirib, o'z qonuniyatlarini o'zgartirishga olib ke- layotgan "parda" orqasidagi fojilikni keltirib chiqarishi tabiiy bo'lib qoldi. Mana shu jihatlarga amal qiladigan bo'lsak, idrok qilinayotgan uslubining butun konseptual va originalligini ta'minlashga qaratiladi:

*Bir barg dardin eshitdim men ham –
Ruhga ko'chdim – tanim qolmadi.
Tilga kirdi tilsimli olam –
Menga bir ham g'anim qolmadi [2: 395].*

Shoir daraxt va barglarni o'ziga habib, hamroh va sadoqatli sirdosh deb biladi. Mana shuning uchun ham uning olamida barglarni his qilish, bu dunyoning o'tkinchiligini anglash modifikatsiyasi yanada yaqqol ko'zga tashlanadi. Zero, insonning nafsini tiyishi, har bir bo'layotgan voqelikning sabab va oqibatlari taqdirdan ekanligi ham bo'y ko'rsatadi. Biroq shoir ana shu hod- isotlarni kuz timsolida aniqlashtirib, yangi bir obrazlarni kashf etishga o'zida kuch topadi. Dunyoning soat sayin o'zgarib, turlanib, tuslanib borishi ijodkor badiiy izlan- ishlarida – kuz va uning xazonlari uyg'unligida poetik inkishof qilinadi. Kuzga shoir shunchaki tasvir predmeti deb emas, olam sirlarini bilish manerasi sifatida izchil bir yagona konseptual modifikatsiyani urg'ulaydi. Ayni paytda, idrok qilinayotgan kuz timsollar ichida yagona estetik pafos. Buni pafos darajasiga olib chiqish Usmon Azim badiiy olamiga yanada yaqinlashishni taqozo eta- di.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademnashr, 1994.
2. Usmon Azim. Saylanma. – Toshkent: Sharq, 1995.
3. Belinskiy V.G. Adabiy orzular. – Toshkent: "Adabiyot va san'at" nashriyoti, 1977.